

Perifrazele prezumtive: aspect și modalitate

DE

Ștefan GĂITĂNARU

Universitatea din Pitești

1. Structurile cu sens prezumtiv (în care locutorul nu-și asumă prezumția de adevăr, rămânând la nivelul supoziției alternative) au avut și au și astăzi, în ciuda unei atenții deosebite, abordări destul de diversificate, care generează în continuare interesul cercetării.

2. În metalimbaj, termenul „prezumtiv” a apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea. Atestat prima dată la Săulescu, în 1837¹, nu a avut de la început o destinație gramaticală, deși, cu 4 ani mai înainte apăruse *Gramatică românească sau Observații gramăticești*, scrisă de Săulescu însuși.

Formele perifrastice au fost consemnate de gramaticile lui Cipariu (1877) și Tikin (1893), dar îi revine lui Philippide meritul de a fi instituit, în 1897, pentru sensurile prezumtive, un mod, denumit „potențial” (căci „viitorul I al acestui verb face serviciul și de potențial”²).

În realitate, concepția lui Philippide, care și-a perfecționat încontinuu propriile teorii, se baza pe o cercetare mult mai amplă în stabilirea statutului gramatical al formelor perifrastice cu gerunziu.

În lucrarea sa fundamentală, *Istoria limbii române*, în partea despre *Istoria formelor* (1895-1932), plasează formele de tipul *să fi lucrînd, să fi dormînd* la „prezentul conjunctivului, pe care-l voi numi perifrastic, pentru scurtare”³. Consemnează și alte forme perifrastice de mai mult ca perfect (*au fost spunînd, a fost zicînd, au fost cunoscînd...*) presupunînd o influență din limba slavă, în care perfectul se construiește cu *sum* nu numai la intransitive, ca în limbile romanice⁴.

Au fost consemnate și forme cu condiționalul:

„În vechea română se întrebunțau apoi și niște forme compuse din participiul prezent (= gerunziu, subl.n., Șt.G.) și optativul lui *sînt* și anume: optativul prezent al lui *sînt* + participiul prezent = optativul prezent iterativ ori *actionis continuae* (*ar fie țîind = ar*

¹ Cf. MDA, II 2003: 2.

² Cf. Pană Dindelegan 2012: 574.

³ Philippide 2011: 524.

⁴ *Ibidem*: 520.

*ține...), optativul trecut al lui sînt + participiul prezent = optativul trecut iterativ ori actionis continuae (are hi fost trebuind = ar hi trebuind...)*⁵.

Potențialul prezent (*potentialis praesens*) se află la Philippide într-un sistem cu alte trei moduri: al probabilității, al necesității și al oportunității⁶.

Mai înainte de Philippide, a fost consemnată existența unui *presinte prezumtiv* în *Gramatica istorică* a lui I. Manliu, în 1894⁷.

3. Evoluția formelor este consemnată încă din textele traduse din secolul al XVI-lea.

Astfel, în *Cel mai vechi text biblic în limba română (1560)*, în transcrierea lui Hasdeu, apar multe astfel de forme de viitor perifrastic: *să veți hi înblîndu în tocămélele méle și veți fi socotindu și țindu porăncéle méle, da-voiu voao ploae în vréme destoinică (...) iară să mie nu veți hi îngăduindu și nu veți face toote porăncéle mele și să veți hi urîndu acéste porănci ale méle și sufletul vostru va fi lepădăndu légé mé și legătura mé o veți lepăda, eu încă ačasta voi face cu voi (...) și să veți hi înblîndu înprotiva mé...*⁸.

Astfel de forme sunt consemnate, de asemenea în *Palia de la Orăștie* („unde se înregistrează nu mai puțin de 29 de ocurențe”)⁹, dar se specifică faptul că

„Deși considerabilă, în principiu, ca o structură *concurrentă* cu viitorul I, avînd în vedere conținutul temporal care i se poate atribui, ținînd seama de tipul de compunere, perifriza cu gerunziul este (...) departe de a face o concurență reală tipului *voi face*”¹⁰.

Distribuția formelor perifrastice cu gerunziul în raport cu celelalte, conduce la ideea că „Pretutindeni unde apare, viitorul cu gerunziu este întru totul echivalent cu viitorul I”¹¹, ceea ce constituie „cel mai puternic indiciu al semnificației eminentemente temporale”¹².

Pentru a doua jumătate a secolului al XVII-lea, se consemnează, prin compararea exemplelor, „golirea totală a tipului *voi fi făcînd* de semnificația

⁵ *Ibidem*: 529.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Cf. Berea-Găgeanu 1974: 101.

⁸ Cf. Hasdeu 1983, I: 79; cf. și Zamfir 2007: 213.

⁹ Zamfir 2007: 212.

¹⁰ *Ibidem*: 213.

¹¹ *Ibidem*: 215.

¹² *Ibidem*.

lui primordială de viitor (...) acest tip de întrebuițare a viitorului nu mai constituia o posibilitate în limbă, ci se păstra doar ca o *relictă culturală*¹³.

Tipul condițional + gerunziu apare foarte frecvent în *Palia de la Orăștie*, dar, de fiecare dată, fără valoare de condițional, ci numai ca marcaj temporal¹⁴.

Densusianu îl considera o calchiere morfologică străină de structura prototipică a condiționalului, „datorată acestei imitări mecanice a originalului (maghiar și latin)”¹⁵.

Și în alte texte de la jumătatea secolului al XVII-lea pot fi identificate forme perifrastice: *era trebuindu-i, era șezînd (...) de va fi lăcuind, va fi muncindu-se (...); să ară fi dîndu-să, s-ară fi aducînd, ară fi zicînd...*¹⁶.

Cele mai multe tipuri de forme perifrastice au fost consemnate la sfîrșitul secolului al XVII-lea, în *Biblia de la București*. Dintre acestea, o pondere însemnată o au cele cu gerunziu: imperfect (*era pascînd; era țîndu-se; era așteptînd...*)¹⁷; perfectul simplu (*fu întorcîndu-mă, fu intrînd*)¹⁸; viitorul I (*vei fi grăind, vei fi tăcînd...*)¹⁹; conjunctiv prezent (*să fie avînd, să fie judecînd, să fie vămuind...*)²⁰; condițional-optativ (*ară fi fugînd*)²¹.

Philippide consemnase la Creangă și infinitivul perifrastic: *Sameni a fi știind de unde să iei lucrul și unde să-l pui*²².

4. Geneza acestor forme a cunoscut mai multe interpretări. Vasile Arvinte, care a făcut o inventariere foarte minuțioasă a tipurilor, consemnează: „Asemenea construcții se întîlnesc și la alte timpuri și moduri: imperfect, perfectul simplu, perfectul compus, viitor, modul conjunctiv, modul condițional, existînd astfel un sistem paralel care îl dublează pe cel tradițional, din graiurile populare (...) Aceste construcții perifrastice sînt calchiate din grecește, limbă în care conjugarea perifrastică are o mare utilizare”²³.

ILRL, 1997, consemnează în perioada 1640 – 1780 numai un tip, „o formă de imperfect perifrastic, formată din perfectul compus al verbului *a fi*

¹³ *Ibidem*: 219.

¹⁴ *Ibidem*: 339.

¹⁵ Cf. *ibidem*.

¹⁶ Apud Gherman 2011: 118, 122, 124.

¹⁷ Arvinte 2004: XLIV.

¹⁸ *Ibidem*: XLVI.

¹⁹ *Ibidem*: XLVIII-XLIX.

²⁰ *Ibidem*: LI.

²¹ *Ibidem*: LII: „Există o singură atestare în Ms 4389”.

²² Philippide 2011: 529.

²³ Arvinte 2004: XLII.

și gerunziul verbului de conjugat: *au fost dzicînd (...), au fost făcînd (...), au fost ședzînd (...)*...²⁴.

Pentru că multe traduceri nu sunt făcute din grecește (de exemplu, *Evanghelie învățătoare*, 1642, este tradusă după un original ruso-ucrainean²⁵, în perioada lui Matei Basarab, care însemna consolidarea slavonismului, contra ofensivei grecești), anumite precizări erau necesare: „La început, în secolul al XVI-lea, construcțiile perifrastice cu *a fi* + gerunziul au fost preluate din texte religioase slavonești, ai căror traducători le imitaseră din grecește”²⁶.

Acest lucru a fost contestat, pe motivul că formele perifrastice ies deseori din sfera traducerii: „Faptul că în originalul grecesc se află o formă perifrastică echivalentă, nu ne îndreptățește să o punem exclusiv pe seama influenței grecești, căci acest tip de imperfect apare și în texte netraduse, iar, azi, în graiurile populare”²⁷.

În realitate, diversitatea calcurilor consemnate de Vasile Arvinte este atît de sistematică, încît impune o singură interpretare. Textul sacru avea caracter de exemplaritate nu numai ca mesaj, ci și ca limbă. De aceea anumite nume și structuri au penetrat chiar limbajul popular. Așa-numitul superlativ ebraic, de exemplu, de tipul *voinicul voinicilor* este interpretat ca fiind generat de limba populară.

A fost edificată și interferența stilurilor: „vorbitorii obișnuiți au putut foarte ușor prelua și reproduce o structură frecvent întîlnită în textele bisericești și care apoi a proliferat, cauza pentru care structura apare în texte de toate categoriile. Marea aderență a construcției la limba vie și la graiuri ar putea ține așadar atît de frecvența cu care aceasta apărea într-un discurs des ascultat cu mare atenție și pietate, cît și de caracterul ei adecvat la a exprima un conținut universal”²⁸.

5. Explicația formelor trebuie să scoată în evidență nu numai mecanismul lor de producere prin calc. Faptul că au proliferat în texte, că au fost încă de atunci preluate de vorbitori și că au ajuns pînă astăzi, presupune o anumită necesitate a limbii, survenită în anumite etape din evoluția ei.

Din demonstrațiile lui G. Ivănescu se poate deduce tendința limbii de a organiza calcurile gramaticale pentru exprimarea aspectului durativ la modurile care aveau opoziții temporale: indicativ, conjunctiv, condițional-

²⁴ ILRL 1997: 337.

²⁵ Gherman 2011: 16.

²⁶ Arvinte 2004: XLII.

²⁷ Frâncu 2009: 306.

²⁸ Gafton 2001: 133.

optativ. Opoziția minimă era între prezent și trecut: „Așadar, prezumtivul merge cu acele moduri care au numai prezent și trecut”²⁹. Așa se explică și formele cu infinitivul, de tipul *Pare a fi știind el ceva*³⁰. De altfel, formele respective sunt considerate de anumite lucrări tipuri de conjugare: „Model de conjugare: *voi (oi) fi adunînd (lucrînd, pîrînd, începînd, iubînd, coborînd)...*”³¹.

Gerunziul echivalează în limba română cu participiul prezent. Prin integrarea calcurilor respective, limba română inovează față de latină, angajînd participiul prezent în formarea unor paradigme compuse.

Trăsătura semantică a gerunziului (participiul prezent) este de a exprima continuum-ul, durativul: „Gerunziul însoțește diferite timpuri ale auxiliarului *a fi*, aducînd nuanțe de aspect durativ, imperfectiv”³².

Despre valoarea construcțiilor cu gerunziu A. Philippide consemna: „Un alt perfect se formează cu perfectul lui *sum* și participiul prezent; arată *actio continua* și este echivalent cu imperfectul”³³; „se mai găsesc apoi, în limba română veche perfecte de conjunctiv formate din perfectul conjunctiv de la verbul *sînt* + participiul prezent al verbului respectiv: *să fi fost lăudînd*. Acesta exprimă *status actionis continuae*”³⁴; „În vechea română se întrebunțau apoi și niște forme compuse din participiul prezent și optativul lui *sînt* și anume optativul prezent al lui *sînt* + participiul prezent = optativul prezent iterativ ori *actionis continuae*”³⁵.

A. Philippide consideră că „În tot cazul, formația românească cu participiul prezent activ este unică, fără analog în vreuna din limbile cu care limba română a venit în contact”³⁶. Singura analogie posibilă a unei astfel de construcții este cu limba engleză: „Să se compare însă limba engleză unde verbul *sum (be)* conjugat la toate modurile și timpurile, însoțit de participiul prezent al verbului respectiv, constituie conjugarea în *actio continua* activă, iar verbul *sum (be)* conjugat la toate timpurile și modurile, însoțit de participiul prezent al lui *be (being)* și de participiul trecut pasiv al verbului

²⁹ Ivănescu, 2004: 191.

³⁰ Avram 2001: 211.

³¹ *Ibidem*: 239.

³² Slave 1957: 57.

³³ Philippide 2011: 520.

³⁴ *Ibidem*: 524.

³⁵ *Ibidem*: 529.

³⁶ *Ibidem*: 520.

respectiv, constituie conjugarea în *actio continua* pasivă (*I am asking = întrebat*); *I was asking (= întrebam)*... *I am being asking (= sînt întrebat)*...³⁷.

6. Corelînd inventarul de forme consemnat de Vasile Arvinte cu interpretarea lui A. Philippide, se poate deduce că a existat în limba română tendința instituirii unei opoziții aspectuale, care implica durativul, *actio continua*, că acesta a trecut din limbajul cult în cel cotidian datorită statutului de exemplaritate al primului. Această tentativă a eșuat ca impunere în sistem în evoluția limbii române, limbă necaracterizată prin opoziții aspectuale. (Un fenomen similar, și cu rezultate disparate, s-a întîmplat și cu marcatorii genului personal).

Specializarea acestor forme în edificarea modalității, cu marcatori epistemici evidențiali, concurează totuși cu valorile temporale, diferențierea fiind determinată, în multe situații, nu de formele înseși, ci de contextele în care apar. O formă ca *va fi avînd* arată o *actio continua* (derulată și după momentul vorbirii), în timp ce *va fi avut* desemnează perfectivul, o acțiune încheiată.

Participiul prezent din structura formelor prezumtive își asumă caracterul durativ al acțiunii, pe care, aducînd-o în prezent, în real, impune coincidența alternativelor (*poate că da, poate că nu*), conștientizarea lor, ca inferență evidențială.

7. În descrierea actuală, se ridică în primul rînd problema inventarului de forme.

Extinderea lui maximală (cele 9 forme: *o avea, va fi avînd, va fi avut, să fi avînd, să fi avut, ar fi avînd, ar fi avut, a fi avînd, a fi avut*) se întîlnește în studiul R. Zafiu din *Enciclopedia limbii române*, în care, referitor la perifrazele cu conjunctivul, condițional-optativul și infinitivul se specifică totuși: „unii cercetători le consideră însă pe aceste variante perifrastice cu sens prezumtiv în interiorul modurilor respective”³⁸.

În *Gramatica pentru toți*, M. Avram nu include infinitivul perfect, deși sensurile prezumtive sunt marcate la toate modurile care prezintă opoziția prezent – perfect.

În GALR, 2008 este exclus și infinitivul prezent, inventarul reducîndu-se la 7 forme. Se consideră, de asemenea, că „Deși are o semnificație modală restrînsă, prezumtivul este un mod viu în limba română actuală”³⁹.

³⁷ *Ibidem*: 521.

³⁸ Zafiu, 2001: 464.

³⁹ GALR, I, 2008: 376.

În studiul *Interpretări gramaticale ale prezumtivului* (2009), R. Zafiu continuă teoria din 2001 și distribuie formele cu conjunctiv, condițional-optativ și infinitiv ca alte valori ale modurilor indicate de formanți.

Direcția este urmată și de GBLR, 2010, unde, despre aceste forme, se precizează: „Perifrazele alcătuite din verbul *a fi* la condițional și la conjunctiv, urmat de un gerunziu, sunt foarte rare în limba actuală și au valori epistemice caracteristice condiționalului și conjunctivului (...), de aceea este mai firesc să fie considerate realizări speciale, marcate suplimentar, ale acestor moduri, și nu forme de prezumtiv”⁴⁰.

În capitolul despre verb din *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, 2012, sînt enumerate, la prezumtivul prezent, toate cele trei forme care implică gerunziul: viitorul, conjunctivul și condițional-optativul verbului *a fi*. La prezumtivul perfect se semnalează omonimia cu viitorul anterior, conjunctivul și condițional-optativul perfect⁴¹.

8. Inventarul minim (limitarea prezumtivului la formele de viitor) are un avantaj: acela de a uniformiza un mod, excluzîndu-se formanții de conjunctiv și condițional (și de infinitiv). În același timp, aceste moduri devin neuniforme, gerunziul realizînd și în cadrul lor marcajul epistemic evidențial (ceea ce se întîmplă și cu gerunziul atașat viitorului). De ce formele *ar fi dormind, să fi dormind* sînt forme speciale (în ce sens) și de ce formele cu viitorul n-ar fi de aceeași factură?

Dacă se urmăresc opozițiile decontextualizate *va fi venind – va fi venit, va fi avînd – să fi avut, ar fi avînd – ar fi avut* se constată că forma cu gerunziu implică aspectul durativ (acțiunea se întîmplă și după actul vorbirii: de aceea viitorul este timpul predilect al sensului prezumtiv), în timp ce formele de perfect exprimă o acțiune care nu se mai întîmplă (aspect perfectiv). Acesta este ceea ce le unește. Opoziția imperfectiv-perfectiv este trăsătura dominantă și din ea derivă marcajul evidențial. Trecerea în *actio continua* a alternativei *poate că da / poate că nu* presupune conștientizarea ei (marcajul inferențial: *dubito, ergo cogito*). Acest marcaj (marcă semantică) trece și la formele de perfect, dar opoziția aspectuală rămîne: *va fi avînd (= acum: poate că da / poate că nu) – va fi avut (= atunci: poate că da / poate că nu)*.

Prin urmare, ne aflăm în fața unui fenomen de interferență aspect – modalitate, modalitatea dezvoltîndu-se pe opozițiile aspectuale. În felul

⁴⁰ GBLR, 2010: 240.

⁴¹ Cf. SILR, 2012: 200, 210.

acesta se întâmplă ceea ce s-a constatat și în limbile romanice: „Perifraze cu gerunziu există în toate limbile romanice, unde însă au conservat în genere valoarea aspectuală durativă”⁴².

Sînt, de asemenea, de consemnat două intuiții.

Prima, a lui E. Coșeriu: „Părerea mea e total diferită de cea pe care o găsim exprimată în lucrările de gramatică românească. Nu e corect să prezentăm prezumtivul ca mod (...) Prezumtivul nu este mod pentru că are mod, și anume are trei moduri: indicativ, conjunctiv și optativ (condițional) – cu două timpuri (...) Este vorba de o cu totul altă categorie a verbului, pe care R. Jakobson a numit-o categoria *evidenței*”⁴³.

A doua intuiție este a lui A. Philippide, care a corelat aspectele formale ale modalității prezumtive cu structura aspectului din limba engleză.

Trebuie, de asemenea, evidențiat faptul că, indiferent cum are loc distribuția, formele perifrastice cu gerunziu se întâmplă la toate modurile cu opoziții temporale prezent – trecut. Și viitorul prezintă o astfel de opoziție, viitorul anterior fiind în raport cu viitorul I în același raport perfectiv-imperfectiv.

Cercetătorii au subliniat deseori sinonimia perifrazelor cu gerunziu cu cele fără gerunziu.

S-a arătat că modalitatea prezumtivă depinde și de alte elemente din context. Astfel, pronumele nehotărîte *vreun, vreo* au fost considerate articole prezumtive, făcînd parte dintr-un domeniu mai extins al limbii române, în care, alături de prezumtiv, s-ar regăsi seriile pronomelor nedefinite⁴⁴.

Există, de exemplu, contexte în care viitorul II are valoare preponderent temporală, iar în altele, preponderent modală. Procedul distingerii lor nu se poate institui ferm.

Astfel, s-a arătat că: „Opoziția se stabilește, înlăturînd omonimia, la nivel fonetic și sintactic. Formele prezumtivului prezintă o intonație specifică, interogativă, dubitativă etc., iar celelalte forme rămîn sub acest aspect, neutre: (*el*) *va fi cîntat? /va fi cîntat, să fi cîntat? /să fi cîntat; ar fi cîntat? / ar fi cîntat*”⁴⁵. Distincția funcționează numai în aparență: dacă prezumtivul este categoria modalității epistemice evidențiale, prin care locutorul oferă indicii asupra adevărului sau falsului propoziției, acest lucru nu se poate proba prin

⁴² Zafiu, 2001: 465.

⁴³ Coșeriu 2005: 23.

⁴⁴ Cf. Coja, 2011: 61.

⁴⁵ Irimia 2008: 286.

structuri interogative care, ele însele, conform semanticii logice, nu au valoare de adevăr.

Interpretarea faptelor de limbă oferă un prilej de a deschide un nou capitol în descrierea opozițiilor aspectuale în limba română. Dar denumiri ca *durativ* sau *continuu* nu sînt operante, dată fiind sinonimia frecventă a formelor perifrastice cu celelalte. Rămîne distincția formală instituită de gerunziu: perifrasta. Așadar, se poate vorbi de **viitor perifrastic, conjunctiv perifrastic, condițional-optativ perifrastic și infinitiv perifrastic**.

Al doilea criteriu este cel al omonimiei: formele de perfect și de viitor II nu trebuie distribuite la alte categorii decît cele la care deja aparțin. Ele rămîn să diversifice polisemia timpurilor respective, morfologia fiind o știință a formelor.

Sigle și Bibliografie

- Arvinte 2004 – Vasile Arvinte, *Normele limbii literare în Biblia de la București (1688)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Avram 2001 – Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Humanitas.
- Berea-Găgeanu 1974 - Elena Berea-Găgeanu, *Forme verbale de viitor cu auxiliarul „a fi” în limba română*, în LR, nr. 2.
- Coja 2011 – Ion Coja, *Părelnicul sau prezumtivul, moștenire din substrat?*, în volumul *Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuș*, București, Editura Universității București.
- Coșeriu 2005 – *Limba română – limbă romanică*, București, Editura Academiei.
- Frâncu 2009 – *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- GALR, I 2008 – Valeria Guțu Romalo (Coordonator), *Gramatica limbii române, I, Cuvântul*, București, Editura Academiei.
- GBLR 2010 – Gabriela Pană Dindelegan (Coordonator), *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Gafton 2001 – Alexandru Gafton, *Evoluția limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Gherman 2011 – Alin-Mihai Gherman, *Studiu introductiv în Evanghelie învățătoare (Govora, 1642)*, (Editor Alin-Mihai Gherman), București Editura Academiei.
- Hasdeu 1983, I – B.Petriceicu Hasdeu, *Cuvente den bătrâni, I*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- ILRL 1997 – Ion Gheție (Coordonator), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532 – 1780)*, București, Editura Academiei.
- Ivănescu, 2004 – G. Ivănescu, *Curs de sintaxa limbii române moderne*, Iași, Editura Junimea.
- Irimia 2008 – Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași Editura Polirom.
- MDA, II 2003 – Marius Sala, Ion Dănăilă (Redactori responsabili), *Micul dicționar academic*, București Editura Univers Enciclopedic.
- Pană Dindelegan, 2012 – Gabriela Pană Dindelegan, *Verbul*, în SILR, 2012.
- Philippide 2011 – Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Polirom.

In Memoriam ALEXANDRU PHILIPPIDE

SILR, 2012 – Gh. Chivu, G. Pană Dindelegan, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (Editori), *Studii de istoria limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Academiei.

Slave 1957 – Elena Slave, *Prezumtivul*, în *Studii de gramatică, II*, București, Editura Academiei.

Zafiu 2001 - Rodica Zafiu, *Prezumtivul*, în *Enciclopedia limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic.

Zafiu 2007 – *Interpretări ale prezumtivului românesc*, în *Studii de gramatică. Omagiul doamnei profesoare Valeria Guțu Romalo*, București, Editura Universității din București.

Zamfir 2007 – Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, București, Editura Academiei.